

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.2.439

UDK 821.163.4(497.6)-31:81'25

Primljeno: 21. 09. 2025.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Ana Lalić

SIKTER/VIA/PIANTALA: POREDBENA ANALIZA TRADICIONALNIH STRATEGIJA (NE)U ČTIVOSTI U ORIGINALU I ITALIJANSKIM PRIJEVODIMA ROMANA NA DRINI ĆUPRIJA

U ovom radu se bavimo pragmatčkim aspektima prevođenja, odnosno mogućnošću prevođenja normi učtivosti iz jednog jezika i kulture u drugu. Kao korpus za istraživanje smo odabrali Andrićev roman *Na Drini ćuprija* i prijevode na italijanski jezik Brune Meriggija (1960) i Dunje Badnjević (2001). Na odabranom korpusu želimo istražiti upotrijebljene strategije prevođenja učtivosti. Sami proces je kompleksan jer se učtivost, norme učtivosti kao i strategije modulacije govornih činova razlikuju od jedne kulture do druge te jezika pojava koja se u polaznom tekstu smatra (ne)učtivom ne mora imati isti utjecaj u ciljnom jeziku. Dakle, ako prevodilac ne želi izgubiti suštinu teksta, mora voditi računa o kulturnim i društvenim normama jezika. Kako bismo utvrdili upotrijebljene prevodilačke postupke, analizirali smo prigodni uzorak odlomaka u originalu i dva prijevoda u kojima su sadržani govorni činovi naređenja, uvrede i prijetnje. Modulaciju tih činova analiziramo prema okvirima tradicionalne teorije učtivosti (Brown & Levinson 1987). Istraživanje pokazuje da se norme učtivosti u najvećem broju slučajeva doslovno prevode, a rijetko adaptiraju. Takvi postupci dovode do gubljenja intenziteta ilokucijskog govornog čina u slučajevima kulturološki obojenih strategija (ne)učtivosti.

Ključne riječi: tradicionalni okvir učtivosti; strategije (ne)učtivosti; modulacija govornih činova; adaptacija; pragmatički aspekti prevođenja

1. UVOD

Fenomen jezičkih manifestacija učtivosti je pojava koja posljednjih desetljeća sve više privlači pažnju istraživača u domenu pragmatike (v. Kádár, Held i Paternoster 2023). Počevši od tradicionalnih teorija učtivosti iz sedamdesetih i osamdesetih godina pa do razvoja postmodernih teorija,¹ lingvisti iz te oblasti istražuju mogućnosti postojanja univerzalnih modela kreiranja učtivosti u društvima kao i načine na koje se učtivost pregovara u različitim društvenim situacijama i kontekstima. Posljedično sa mogućnostima kreiranja univerzalnog modela učtivosti, jedna od tema koje se izdvajaju su i komparativne analize normi učtivosti u različitim lingvokulturama (v. Wierzbicka 1991, 1997). Upravo u tom kontekstu nam proučavanje učtivosti kroz prijevod omogućava da uporedimo dva paralelna korpusa što je rijetka pojava u jeziku (Sidiropoulou 2021). Također, sa prevodilačke strane,² pragmatika prevođenja se izdvaja kao naročito korisna da osvijetli određene pojave u komparativnoj analizi dva jezika. Dakle, istraživanja o (ne)učtivosti su u razvoju, a svoje mjesto u pragmatici su našla i istraživanja mogućnosti prevođenja normi učtivosti.³

U ovom radu ćemo se baviti mogućnošću prijevoda normi učtivosti u romanu *Na Drini ćuprija* Ive Andrića na italijanski jezik. Više je razloga za ovakav pristup. Najprije, komparativne studije učtivosti na italijanskom i na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku su rijetke (Lalić 2021, 2022)⁴ pa ovim radom želimo početi da popunjavamo tu prazninu. Osim toga, iako postoje opsežna istraživanja o različitim aspektima prevođenja Andrićevog djela (v. Avirović 2003; Ćoralić i Smajlović 2013; Poletan 2016; Stojanović 2020; Okuka 2021)⁵, koliko nam je poznato do trenutka nastanka ovog rada pragmatički aspekti njegovog opusa ostaju neosvijetljeni. Na osnovu ta dva neistražena aspekta smo formulisali sljedeća istraživačka pitanja:

1. Da li postoje sličnosti u normama učtivosti dvije lingvokulture?
2. Da li se koriste iste strategije učtivosti u originalu i u prijevodima?
3. Da li je ilokucijska snaga upotrijebljenih strategija učtivosti ista u oba jezika?

1 Detalji o tradicionalnim i postmodernim teorijama učtivosti će biti ponuđeni u nastavku rada.

2 Budući da je ovaj rad usmjeren na poredbenu analizu pragmatičkih aspekata učtivosti originala i italijanskog prijevoda, a ne na traduktološku problematiku učtivosti, za više detalja o učtivosti u prevođenju pogledati House (1998), Hickey (1998) i Sidiropoulou (2021). Za problematiku prevođenja kulturno specifičnih elemenata bosanskohercegovačkog prostora i Andrićevog (ali ne isključivo njegovog) djela na italijanski jezik pogledati Kerla (2022, 2023).

3 Pogledati Wierzbicka (1991, 1997) te Ardi i sar. (2018).

4 Za kulturološke veze Italije i Andrića pogledati Jurišić (1981) i Mitrović (2025).

5 Ne radi se o potpunom spisku naučnih radova koji se bave prevodilačkim aspektima Andrićevog djela. Za više detalja pogledati zvaničnu stranicu *Zadužbine Ive Andrića* i Tošović (2013).

S tim ciljem na umu ovaj rad smo podijelili četiri dijela. Najprije uvodimo osnovni teorijsko-metodološki okvir u kojem ćemo iznijeti temelj tradicionalnih teorija učivosti i modulacije govornih činova. Također ćemo ponuditi osnovne karakteristike učivosti kako na bosanskom, hrvatskom i srpskom, tako i na italijanskom jeziku. Zatim ćemo ukratko predstaviti korpus na kojem smo radili i prelazimo na analizu korpusa pri kojoj ćemo primijeniti osnovne postulate tradicionalnih teorija učivosti. U završnom dijelu iznosimo zaključke i odgovore na istraživačka pitanja te, još bitnije, iscrtavamo buduće istraživačke planove u ovoj domeni.

2. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Kao što je već napomenuto u *Uvodu*, osnovni teorijski model koji ćemo koristiti pri analizi su tradicionalne teorije učivosti koje se oslanjaju na teoriju govornih činova. U ovom poglavlju ćemo predstaviti teoriju govornih činova, tradicionalni model univerzalne teorije učivosti i osnovne modifikatore na koje se ta teorija oslanja. U zadnjem dijelu teorijsko-metodološkog okvira ćemo obratiti pažnju na norme učivosti na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku kao i na italijanskom.

2.1. Teorija govornih činova

Temelj za naše istraživanje je teorija govornih činova koju su razvili Austin (1962) te nešto kasnije Searle (1969, 1976, 1979). U svojoj suštini, teorija govornih činova podrazumijeva da jezik ima i performativnu funkciju, odnosno da se njim može i činiti, to jeste uzrokovati neko ponašanje, a ne isključivo prenijeti poruku. Pomenuti lingvisti (Austin 1962; Searle 1969, 1976, 1979) govorne čine dijele u lokucijske (sami čin govorenja), ilokucijske (one koji se sastoje od uzrokovanja neke radnje govorenjem) i perlokucijske (činovi koji uzrokuju emocionalne promjene u slušaocu). Ilokucijski čini se dijele u pet grupa (Searle 1976):

- asertivni – obavezuju govornika na istinu;
- direktivni – uzrokuju određeno ponašanje kod slušaoca;
- komisivni – govornika obavezuju na buduću radnju;
- ekspresivni – činovi pomoću kojih se izražavaju emocije govornika;
- deklarativni – mijenjaju pravno stanje slušaoca.

U našem istraživanju ćemo se najviše koncentrisati na ilokucijski aspekt govornih činova budući da se najviše tiče pragmatičkog efekta prijevoda.

2.2. Univerzalna teorija učtivosti

U ovom radu pristupamo analizi upotrebljavajući tzv. tradicionalne teorije učtivosti.⁶ Ključni temelji tradicionalnog pristupa u čtivosti oslanjaju se na rad P. Browna i S. Levinsona (1987), čiji model predstavlja jedan od najuticajnijih teorijskih koncepata u prvoj fazi proučavanja ove teme. Uprošteno shvaćeno, Brownova i Levinson objašnjavaju da je svaki govornik koji ugrožava obraz (eng. *face*)⁷ sagovornika neučtiv. Paralelno tome, onaj koji ga ne ugrožava se može smatrati učtivim. Prema tom modelu učtivost u društvu se prepoznaje u onom trenutku kada oba učesnika komunikacije, ili svi učesnici, vode računa o obrazu onog drugog.

Za razumijevanje i pozicioniranje teorijskog okvira tradicionalne teorije čtivosti, bitno je da detaljnije objasnimo sami koncept obraza i njegovog ugrožavanja. Radi se o predstavi o samom sebi koju gaji određeni pojedinac, tj. o idealizovanoj slici koju želi projicirati u društvo. Termin kao takav je posuđen od Goffmana (1982: 5)⁸ koji ga određuje kao „pozitivnu društvenu vrijednost koju osoba sebi pripisuje [...] u odnosu na odobrene društvene karakteristike, što može biti slika koju drugi dijele, na primjer kada osoba pozitivno predstavi svoju profesiju ili religiju ili se prikaže u povoljnom svjetlu“. Prema tradicionalnoj teoriji učtivosti, obraz je univerzalan kulturološki koncept koji nije svojstven samo jednom društvu. Čine ga dvije strane: pozitivna i negativna. Pozitivni obraz je povezan sa nastojanjem pojedinca da ga društvo i okolina prihvate te da imaju pozitivno mišljenje o njemu. S druge strane, negativni obraz podrazumijeva želju jedinke da autonomno raspolaže sobom i da joj se ne nameće tuđa volja (Brown i Levinson 1987). Posljedično tome, govorni činovi na različite načine djeluju na obraze. Npr. naredbe, zahtjevi, prijetnje i upozorenja ug-

⁶ Tradicionalne teorije učtivosti su u daljnjim istraživanjima i (opravdano) kritikovane. Kao najčešći cilj kritika se izdvajaju ideja postojanja univerzalnosti u učtivosti (Eelen 2001; Ide 1989; Culpeper 2011), izolovanost iskaza u odnosu na kontekst i ideja da učtivost ovisi isključivo od namjera pošiljaoca poruke, a ne uzima u obzir emocionalne reakcije primaoca (Watts 2003). Ipak, više je razloga zašto smo se opredijelili isključivo za tradicionalne teorije u ovom radu. Najprije, poračunje tradicionalnih sa postmodernim teorijama je van dometa ovoga rada i prostora koji imamo na raspolaganju. Upravo iz tog razloga smo odlučili da ispitamo funkcionisanje tradicionalnih teorija. Osim toga, smatramo da tradicionalne teorije imaju svoje meritume u odnosu na moderne kada je u pitanju istraživanje pisanog korpusa (v. Lalić 2021). Uz tu činjenicu, tradicionalne teorije, za razliku od modernih, pružaju sistematičan i logičan sistem razvrstavanja govornih činova na učtive i neučtive (Lalić 2021). Konačno, iako smo već napomenuli da se univerzalnost teorija učtivosti često nalazi na meti kritika, u posljednje vrijeme se istraživanja opet okreću prema potencijalno univerzalnim i transkulturalnim aspektima tog pojma (Chen 2024). U tom smislu, ovaj rad može biti doprinos ispitivanju ideje univerzalnosti učtivosti.

⁷ Za raspravu o adekvatnosti termina *obraz* kao prijevoda za engleski koncept *face* pogledati Bakšić (2012).

⁸ Goffman ovaj termin uvodi i ranije u članku *On Face-Work: An analysis of ritual elements in social interaction* (1955) objavljenom u časopisu *Psychiatry*.

rožavaju negativni obraz je u određenoj mjeri prisiljavaju primaoca poruke na neko ponašanje i ograničavaju mu slobodu vlastitog postupanja. Nasuprot tome, kritike, uvrede i žalbe dovode u pitanje pozitivni obraz jer destabilizuju pozitivni obraz tako što kao metu imaju pozitivnu sliku o sebi koju pojedinac upućuje ka svojoj okolini.

Kako bi se održala učtivost i ublažili govorni činovi koji mogu biti prijeteći po obraz, Brownova i Levinson (1987) kao strategije upućivanja potencijalno neučtivih govornih činova navode sljedeće:

1. Otvoreno upućivanje – najdirektnija strategija koja podrazumijeva da se pošiljalac ne trudi da ublaži govorni čin, a može se koristiti u zavisnosti od odnosa između učesnika komunikacije ili u zavisnosti od konteksta. Npr. *Pomozi mi!* ili *Otvori prozor*.
2. Pozitivne strategije – laskaju pozitivnom dijelu obraza primaoca poruke i nastoje pokazati da pošiljalac poruke cijeni i poštuje primaoca. Npr. *Jako bih bila sretna kada bi mi pomogao*.
3. Negativna učtivost – obraća se negativnom obrazu tako što pazi da se ne nameće primaocu poruke. Npr. *Jako mi je žao što ovo govorim, ali bi mi bila potrebna pomoć*.
4. Nekonvencionalni indirektni iskazi – upućivanje dvosmislenih i indirektnih iskaza iz kojih primalac poruke mora zaključiti o kojem se govornom činu radi. Npr. *Ovdje je hladno* umjesto otvorenog zahtjeva *Zatvori prozor*.
5. Ne čini ništa – ukoliko društvena situacija to zahtijeva, moguće je da pošiljalac poruke uopće ne upotrijebi potencijalno neučtiv govorni čin.

Kao odgovor na strategije univerzalne teorije učtivosti Culpeper (1996) razrađuje i strategije neučtivosti:

1. Otvorena neučtivost (upućivanje direktne i nedvosmislene uvrede sa ciljem prijetnje po obraz sagovornika);
2. Pozitivna neučtivost (cilj im je da povrijede pozitivni obraz – ignorisanje, upotreba tabu riječi, uvrede, nezainteresovanost);
3. Negativna neučtivost (nanose štetu negativnom obrazu – prijetnje, snishodljivost, prezir, nepoštivanje tuđeg doslovnog i metaforičkog prostora);
4. Nekonvencionalni indirektni neučtivi iskazi (implikacija koja se ne može protumačiti drugačije nego uvreda);
5. Suzdržavanje od učtivosti (nedostatak učtivosti tamo gdje bi bila očekivana – izostanak zahvaljivanja). Izdvaja i sarkazam ili hinjenu učtivost kao metastrategiju u onim slučajevima kada je jasno da pošiljalac poruke nije iskren.

Na odlomke iz romana ćemo primijeniti upravo ove dvije skupine strategija koje ćemo detaljno objasniti uz modifikatore govornih činova koji će biti predstavljeni u sljedećem pododjeljku.

2.3. Modifikatori govornih činova

U ovom pododjeljku ćemo detaljnije objasniti unutrašnje i vanjske modifikatore zahtjeva koji mogu mitigovati govorni čin kako bi on bio u čitiviji. Blum-Kulka (1989) unutrašnje modifikatore zahtjeva opisuje kao elemente unutar zahtjeva⁹ vezane sa centralnim činom, a čije prisustvo nije od suštinske važnosti za iskaz kako bi se on shvatio kao zahtjev. Economidou Kogetsidis (2008) u vezi s tim dodaje kako takvi modifikatori imaju dvostruku sociopragmatičku ulogu, odnosno da se radi o ublaživačima (eng. *downgraders*) ili pojačivačima (eng. *upgraders*) značenja. Zapravo, radi se o sintaksičkim i leksičkim mehanizmima koji omogućavaju ublažavanje značenja centralnog čina. Što se tiče vanjske mitigacije, najčešće se radi o objašnjenjima i opravdanjima prije ili poslije centralnog čina (Ibidem). U sljedećoj tabeli smo prikazali najčešće mitigatore (House i Kasper 1987):

9 Navedena istraživanja se najviše odnose na modifikaciju govornog čina zahtjeva. Međutim, primjena modela je moguća i na drugim govornim činovima. Za više detalja vidjeti Lalić (2020, 2021).

Tabela 1 – modifikatori govornih činova

Unutrašnja mitigacija		Vanjska mitigacija
Ublaživači značenja	Pojačivači značenja	Pripremni iskazi (eng. <i>preparators</i>): daju temelj zahtjevu i uvode ga (npr. <i>Mogu li te nešto pitati?</i>) Razoružavači (eng. <i>disarmers</i>): unaprijed se daje razlog zašto se zahtjev ne bi smio odbiti (npr. <i>Znam da nemaš puno vremena, ali...</i>) Objektivna objašnjenja (eng. <i>grounders</i>): daju objašnjenja zašto je zahtjev opravdan i ne predstavlja teret sagovorniku – <i>Vruće je, treba upaliti klimu</i>. Možemo ih podijeliti u pre-justifikatore i post-justifikatore. Umekšivači (eng. <i>sweeteners</i>) – laskaju sagovorniku (npr. <i>Niko drugi nije kompetentan kao ti.</i>) Skretanja pažnje (eng. <i>alerters</i>): koristi se da privuče pažnju sagovornika. Mogu se koristiti imena, titule ili okamenjeni izrazi. Npr. <i>gospodine, gospodo, svetosti, visosti</i>. Obećanja nagrade – npr. <i>Ako pristaneš, znat ću se odužiti.</i>
Umanjivači (eng. <i>downtoners</i>) – prilozi koji se koriste kako bismo ublažili zahtjev (npr. <i>Bi li mi možda htjela donijeti vode?</i>) Markeri učtivosti – lekseme kao što je <i>Molim te doći</i>. Potcjenjivači (eng. <i>understaters</i>) – prilozi koji se koriste kako bi umanjili značenje zahtjeva (npr. <i>Možeš li govoriti malo tiše?</i>) Glagolski aspekt ili vrijeme – kondicional ili prošla vremena (npr. <i>Biste li željeli nešto?</i>) Konsultativni mehanizmi (eng. <i>consultative devices</i>) – izrazi koji se koriste da bi se neko ljubazno zamolio da nešto uradi (npr. <i>A kako bi bilo da krenemo?</i>) Ograde (eng. <i>hedges</i>) – izrazi koji se koriste da zahtjev zvuči neodređeno (npr. <i>Postoji li ikakva mogućnost da...</i>) Kondicionalne rečenice – <i>Bilo bi lijepo kad bi...</i> Privjesna pitanja (eng. <i>tag questions</i>) – <i>Možemo krenuti, jelde?</i> Umetnute rečenice (eng. <i>tentative embedding</i>) – <i>Zanimalo bi me bi li mi mogao posuditi auto?</i> Negacije – <i>Zar ne želiš kolač?</i>	Intenzifikatori (eng. <i>intensifiers</i>) – prilozi koji pojačavaju značenje (npr. <i>Zaista si mi potreban za taj posao.</i>) Naglašivači (eng. <i>overstaters</i>) – lekseme koje pretjerano naglašavaju značenje (npr. <i>Hitno treba da idemo.</i>) Vremenski intenzifikatori (eng. <i>time intensifiers</i>) – vremenske odrednice koje ograničavaju zahtjev (npr. <i>Javi mi se čim prije.</i>) Ekspletivi (eng. <i>expletives</i>) – koriste se da pokažu frustraciju govornika (npr. <i>Majko mila, opet?.</i>)	

2.4. Osnove učtivosti na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku i na italijanskom

Što se tiče strategija učtivosti u bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, istraživanja u toj oblasti su relativno rijetka i u najvećoj mjeri se odnose na primjenu već postojećih univerzalnih okvira, a ne na individualizaciju strategija i normi specifičnih za te jezike (v. Matešić i Marot Kiš 2015; Đuliman 2016; Panč Kavgić 2019). Međutim, Milosavljević (2007) i Mijajlović (2017) izdvajaju sljedeće karakteristike učtivosti:

- forme pozdravljanja, oslovljavanja, izvinjenja, zahvaljivanja, čestitanja, molbe;
- govorni činovi izvinjenja, zahvaljivanja, čestitanja i saučešća;
- performativne forme, forme izvinjenja;
- stepen formalnog govora, medijum komunikacije, težina prestupa;
- persiranje (Vi);
- etikete za iskazivanje poštovanja („gospodo”, „gospodine”, „vaša svetosti”).

Slično kao i u vezi sa bosanskim, hrvatskim i srpskim jezikom, istraživanja učtivosti i na italijanskom jeziku su uglavnom orijentisana na primjenu tradicionalnih i postmodernih teorija (v. Frescura 1997; Alfonzetti 2017). Ipak, Bertucelli Papi (2010) ukazuje na sljedeće karakteristike učtivosti na italijanskom jeziku:

- oslovljivači (it. *allocutivi*) – standard savremenog italijanskog jezika raspolaže sa tri alokucijske zamjenice: *tu*, *voi* i *Lei*;
- glagoli – kondicional, konjunktiv i imperfekt mogu imati mitigatorsku ulogu i ublažiti utisak koji stvaraju zahtjevi;
- izvedenice – deminutivi, *baby talk*, augmentativi, hipokoristici mogu imati ulogu smanjivanja socijalne i psihološke distance između govornika i time stvoriti pozitivan odnos između njih;
- konvencionalne formule – pozdravi (po čevši od visoko formalnih preko neutralnih pa do kolokvijalnih), zahvaljivanje, predstavljanje i izvinjavanje.

Ako uporedimo norme u čtivosti u oba jezika, jasno je da se, barem površinski, radi o prilično bliskim karakteristikama. Oba jezika koriste alokucijske zamjenice za izražavanje poštovanja, koriste konvencionalizirane formule kao što su pozdravi, izrazi zahvalnosti ili čestitke. Također se za iskazivanje učtivosti koriste glagolska vremena kao što je kondicional. Naravno, oba jezika koriste titule kao izraz poštovanja. Dakle, iz poređenja ovih normi učtivosti možemo očekivati da će se moći adaptirati iz jedne kulture u drugu, ali da možda neće imati istu ilokucijsku snagu.

3. KORPUS

Kao korpus za ovo istraživanje smo odabrali roman Ive Andrića *Na Drini ćuprija*: original i dva prijevoda na italijanski jezik, oba naslovljena *Il ponte sulla Drina*. Prvi je uradio Bruno Meriggi 1960. godine dok drugi potpisuje Dunja Badnjević 2001. godine. Jednostavnosti radi, u ostatku rada ćemo ih bilježiti na sljedeći način:

- *Na Drini ćuprija* (1945)¹⁰ – IA
- *Il ponte sulla Drina* (1960)¹¹ – BM
- *Il ponte sulla Drina* (2001) – DB

Budući da istraživanje nije zamišljeno kao kompletan uvid u sve slučajeve učtivosti u ovom romanu, već kao polazna tačka za komparativne studije učtivosti, nismo analizirali cijeli roman već uzorak prigodnih odlomaka na kojima želimo pokazati kako mogu funkcionisati pragmatički pristupi prevođenju.

4. ANALIZA ODLOMAKA

U četvrtom poglavlju ćemo analizirati odlomke aplicirajući već obrazložen teorijski okvir. Imajući u vidu da se govorni činovi mogu manifestovati isključivo unutar konteksta, a ne kao izolovane pojave, u ovom poglavlju ne ćemo uvoditi pododjeljke u vezi sa pojedinačnim činovima. Analiza će se radije zasnivati na izdvajanju govornih činova unutar šireg odlomka, te na tumačenju modifikacije i upotrijebljene strategije (ne)učtivosti. Nakon što izdvojimo pomenute elemente u originalu, usporedit ćemo ih sa dva prijevoda. Na ovaj način ćemo analizirati tri odlomka i dvije izolovane rečenice, a unutar njih govorne činove naredbi, uvrede i prijetnje.

10 Prvo izdanje romana je iz 1945. godine, dok je u radu korišteno izdanje iz 2011.

11 Detalji o izdanjima, prijevodima i djelima Ive Andrića se mogu naći na službenoj stranici Zadužbine Ive Andrića.

Primjer1

IA (9-10)	BM (20)	DB (582)
<u>Kad sjediš u busiji</u>, ti dobro gledaj putnika koji naide. <u>Ako vidiš da jordamli jaše</u> a na njemu crven džemadan, srebrne toke i bijele tozluke, <u>to je Fočak</u>. Udri odmah, (1) jer taj ima i na sebi i u <u>bisagama</u>. Ako vidiš siromaški odjevena putnika: oborio glavu a poklopio se po konju kao da je u prošnju pošao, udri slobodno, <u>to je Rogatičanin</u>. (2) <u>Takvi su svi</u>: <u>tvrdice i tutumraci</u>, a <u>puni para kao šipak</u>. Ali ako vidiš neku divaniju: prekrstio noge na sedlu, kuca u šarkiju i pjeva iza glasa, ne udaraj i ne kaljaj ruke uzalud, nego pusti trice nek prođe; <u>to je Višegradanin</u>, a (3) <u>taj ništa nema</u>, jer se u njh <u>para ne drži</u>. (IA 12)	<u>Quando tendi un'imboscata osserva</u> bene chi è il viandante che avanza. <u>Se vedi che cavalca pavoneggiandosi</u> e indossa un rosso panciotto, e ha guaine d'argento e uose bianche, allora è uno di Foča. Attacca subito, (1) <u>poiché questo è carico di bottino, addosso e nelle bisacce</u>. Se vedi un viandante vestito miseramente: uno col capo chino e piegato sul cavallo come se andasse a mendicare, attacca pure, è uno di Rogatica. (2) <u>Sono tutti così: spilorci e dimessi, ma pieni di quattrini</u>. Ma se vedi un tipo originale: uno che ha incrociato le gambe sulla sella, suona la mandola e canta a voce alta, allora non attaccare e non sporcarti le mani invano, ma lascialo passare, quel miserabile; (3) <u>è uno di Višegrad, e non ha niente, perché con lui i soldi non durano</u>.	<u>Quando tendi un'imboscata osserva</u> bene il viaggiatore che si avvicina. <u>Se vedi che cavalca pavoneggiandosi</u> e indossa un panciotto rosso, fibbie d'argento e ghette bianche è uno di Foča. Attacalo, (1) <u>perché troverai parecchio denaro, su di lui e nelle bisacce</u>. Anche se vedi un viaggiatore vestito miseramente, chino sul cavallo come se andasse a mendicare, non esitare. (2) <u>Viene sicuramente da Rogatica dove sono tutti uguali: spilorci, ipocriti e pieni di soldi come la melagrana di semi</u>. Ma se vedi un matto con le gambe piegate sulla sella che canta a perdefiato con il tamburo in mano, non attaccare e non sporcarti le mani invano. Lascialo passare, quel miserabile: <u>è uno di Višegrad</u> e (3) <u>non ha nulla - da quelli il denaro non si ferma mai</u>.

Jezgro odabranog odlomka je direktivni govorni čin naredbe koji prijeti negativnom obrazu primaoca poruke jer ugrožava njegov potencijal da samostalno upravlja svojom ličnošću. Pet naredbi smo obilježili masnim slovima u sva tri odlomka. U originalu su izraženi direktnim imperativima: *gledaj, udri, udri, ne udaraj i ne kaljaj i pusti*. Direktni imperativ je doslovno preveden i na italijanski jezik u oba prijevoda: *osserva, attacca, attacca, non attaccare e non sporcarti lascialo te osserva, attacalo, non esitare, non attaccare e non sporcarti i lascialo*. Dakle, što se ti će prevođenja direktnih naredbi, nema suštinske razlike u njihovoj adaptaciji između originala i prevođa. U oba jezika se radi o strategiji otvorenog upućivanja potencijalno neučivog govornog čina što možemo opravdati situacijskim kontekstom u kojem pošiljalac po ruke smatra da je opravdano primaocu pružiti savjet.

Pored direktiva, u odlomku smo podvukli i unutrašnju i vanjsku modulaciju tog govornog čina koju ćemo u nastavku prokomentarisati. Odlomak je otvoren vremenskom rečenicom koja služi kao pripremni iskaz za naredbu buduću da uvodi slučajeve kada je naredba validna, to jeste isključivo kada primalac poruke „sjedi u busiji“. Nema razlike između originala i prijevoda. Na sličan način su upotrijebljene i hipotetičke rečenice koje uvode različite vrste putnika i ne smatramo da služe kao ublaživači značenja već kao pripremni iskazi koji ograničavaju validnost naredbe i uvode

je. Ni u ovom slučaju nema razlike između originala i prijevoda, odnosno radi se o doslovnom prijevodu.

Obratit ćemo pažnju i na dva unutrašnja mitigatora *odmah* i *slobodno*. *Odmah* je vremenski intenzifikator koji naglašava hitnost zahtjeva. BM ga doslovno prevodi direktnim prijevodnim ekvivalentom *subito* dok ga DB zanemaruje. Nemamo objašnjenja za zanemarivanje prijevoda u DB budući da nijednim drugim elementom ili modifikatorom nije zamijenjena ilokucijska snaga vremenskog intenzifikatora. Drugi mitigator, *slobodno*, je intenzifikator koji pojačava značenje naredbe i ohrabruje primaoca poruke. BM ga doslovno prevodi italijanskim na činskim prilogom *pure* dok DB opet zanemaruje modifikator. Međutim, DB glagoludri u ovom kontekstu prevodi eliptično sa *non esitare* (bos. ne oklijevaj), vjerovatno iz stilskih razloga kako bi izbjegla ponavljanje istog glagola, a istovremeno prevodi i pragmatiku vrijednost modifikatora *slobodno* budući da *non esitare* možemo shvatiti kao „ne oklijevaj da udariš“. Smatramo da prijevod DB ima istu, ili barem dovoljno sličnu ilokucijsku snagu kao *slobodno*, odnosno, ne postoji pragmatička i suštinska razlika u stepenu učivosti pomenute dvije opcije.

Posljednji elementi ovog odlomka na koje želimo ukazati su „objektivna“ objašnjenja za naredbe, odnosno niz teritorijalnih stereotipa. Dakle, činjenica da putnik dolazi iz Foče, Rogatice ili Višegrada te stereotipi o njihovom izgledu i imovinskom stanju se koriste kao legitimni razlozi za napad ili suzdržavanje od njega. Zbog toga u ovom kontekstu služe kao post-justifikatori. Stereotipe smo u odlomku obilježili brojevima (1), (2) i (3) te primjećujemo da su sasvim korektno i doslovno prevedeni i na italijanski jezik, naravno uvažavajući određena ograničenja koja predstavlja prijevod turcizama i orijentalizama.¹² Međutim, iako se radi o doslovnom prijevodu, moramo napomenuti da je u ovom slučaju izgubljena ilokucijska snaga modifikatora, to jeste da nemaju istu pragmatičku ulogu i oba jezika. Moramo uzeti u obzir da dimenzija predrasuda o populaciji istočne Bosne ne može biti prenesena u italijanski društveni kontekst čitaocu koji nije upoznat sa društveno-političkom i historijskom pozadinom zemlje¹³ te da bosanski čitalac i italijanski čitalac neće na isti način doživjeti lokale stereotipe kao mehanizme legitimizacije nasilja.

12 Budući da ova vrsta privoda nije tema našeg rada, napominjemo da se više o problematici prevođenja turcizama može vidjeti u Kerla (2022, 2023)

13 O nemogućnosti prevođenja i adaptiranja društvenih stereotipa pogledati Lyubymova, Tomasevich i Mardarenko (2018). Za dublju problematiku predrasuda kao izvora nasilja u Bosni i Hercegovini pogledati Bulat (1995) i Bevanda (2008).

Primjer 2

IA (16)	BM (31-32)	DB (592-593)
(1) Po svoj prilici su vam pre mene stigli glasovi o meni, a već znam da ti glasovi ne mogu biti lepi ni prijatni. (2) Verovatno ste čuli da tražim rad i poslušnost od svakoga, da hoću i da izbijem i da ubijem svakog ko ne radi kako treba i ne sluša bez pogovora, da ja ne znam šta je to »ne može«, »nema«, da se kod mene i za manju reč glava gubi, ukoliko da sam krvav i naopak čovek. Hoću da vam kažem da ti glasovi nisu izmišljeni ni preterani. Pod mojom lipom zaista nema hlada. (3) <u>Takav sam glas stekao u dugogodišnjoj službi, izvršujući predano naredbe velikog vezira.</u> Uzdam se u boga da ću izvršiti i ovaj posao zbog koga sam poslan, a kad, po svršenom poslu, odem odavde, namad se da će preda mnom otići još i gori i crnji glasovi od ovih što su do vas došli.	(1) Con ogni probabilità, prima che io giungessi, vi sono pervenute voci sul mio conto, e io so che queste voci non possono essere né belle né piacevoli. (2) Verosimilmente avrete sentito dire che esigo lavoro e obbedienza da ognuno, che colpisco e ammazzo chiunque non lavora come si deve e non obbedisce senza sollevare obiezioni, che non so cosa significhi "non è possibile" e "non c'è", che con me anche per una parola di poco conto ci si giuoca la testa, insomma che sono un uomo sanguinario e malvagio. Desidero dirvi che queste voci non sono né inventate né esagerate. Sotto il mio taglio, in verità, non c'è ombra. (3) Questa fama me la sono acquistata durante lunghi anni di servizio, eseguendo con dedizione gli ordini del gran visir. Confidando in Dio, condurrò a termine anche questo lavoro per il quale sono stato mandato, e quando, terminato il lavoro, me ne andrò di qui, spero che mi precederà una fama ancora peggiore e più fosca di quella che vi è giunta.	(1) Sono certo che prima del mio arrivo vi sono giunte voci sul mio conto, e so che non sono né belle né piacevoli. (2) Vi avranno sicuramente detto che esigo lavoro e obbedienza assoluta e sono pronto a frustare o a uccidere chiunque non lavori come si deve e non obbedisca senza sollevare obiezioni, che non conosco il significato di frasi come "non è possibile" e "non c'è", che con me una testa può cadere anche per una parola insignificante, insomma che sono un uomo sanguinario e malvagio. Voglio confermarvi che queste voci non sono né inventate né esagerate. È vero che sotto il mio taglio non si trova ombra. (3) <u>Mi sono conquistato questa reputazione nel corso di lunghi anni di servizio, eseguendo fedelmente gli ordini del gran visir.</u> A Dio piacendo eseguirò altrettanto bene il lavoro per cui sono stato inviato qui e spero che, quando avrò portato a termine la mia missione e sarò ripartito, le voci che mi seguiranno saranno anche peggiori e più terribili di quelle che sono giunte alle vostre orecchie.

Kao jezgro drugog odlomka smo odredili dvije indirektnje, odnosno ne-konvencionalni indirektni neučtivi iskaz koji se ne može protumačiti drugačije nego prijetnja. Odlomak karakteriše odbacivanje normi učivosti i autopredstavljanje u negativnom svjetlu kako bi pošiljalac poruke zastrašio primaoca i uspostavio autoritet tako što glasine o sebi preuzima kao sredstvo kontrole i stvorio ilokucijski efekt straha i poslušnosti. Budući da se radi o indirektnoj prijetnji, ne možemo odrediti perfor -mativni glagol na osnovu kojeg bismo utvrdili o kojem se govornom činu radi, ali možemo odrediti niz okidača zahvaljujući kojima zaključujemo da pošiljalac poruke upućuje prijetnju. Što se tiče prijevoda na italijanski jezik, radi se o direktnim prijevodnim ekvivalentima i svaki modifikator u odlomku ima svoj direktni ekvivalent na italijanskom jeziku u oba prijevoda.

Na samom početku odlomka pošiljalac upućuje asertivni govorni čin kojim utvrđuje činjenice o vlastitom ponašanju i reputaciji (obilježen brojem 1). Ovaj govorni čin istovremeno funkcioniše i kao pripremni iskaz za prijetnju koju će uputiti.

U broju (2) pošiljalac poruke sam sebe predstavlja u negativnom svjetlu kao pre-justifikator koji objašnjava da je „objektivno“ njegovo buduće upućivanje prijetnje. Na sličan način u broju (3) koristi naredbe velikog vezira kao objektivno objašnjenje za svoj loš glas i time nudi post-justifikator za trenutno ponašanje i prijetnje koje upućuje. Upravo na osnovu ekspresivnog govornog čina u kojem pošiljalac poruke tvrdi da su glasine istinite (obilježen masnim slovima) zaključujemo da se radi o prijetnji i o nekonvencionalnom indirektnom neučtivom iskazu jer preuzimanje odgovornosti za glasine i tvrdnju da su glasine istinite ne možemo protumačiti nikako drugačije nego kao prijetnju *ako ne poslušate, saznat ćete zašto su glasine istine*. Još jedan implicitni govorni čin je zahtjev za poslušnošću koji je sastavni dio prijetnje. Odnosno, prijetnja da će radnici na mostu uživo vidjeti zašto ga prati loš glas će se obistiniti ako se rad na mostu ne privede kraju. Također, ekspresivni govorni čin izražavanja nade, i on obilježen masnim slovima, u ovom kontekstu ne predstavlja za pravo nadu nego prijetnju kaznom ukoliko se njegove želje ne ispune.

Primjer 3

IA (24)	BM (47-48)	DB (606)
Slušaj, (1) <u>šuplja glavo</u>, ti si već ovim (2) <u>krmkovićima</u>, znaš njihov jezik i njihove marifetluke, pa i pored svega toga nisi u stanju da pronađeš koja je to rđa koja se digla da vezirski posao kvari. (3) <u>A to je zato što si rđa kao i oni što su</u>, samo se našla još gora (4) <u>rđa</u> od tebe koja te je postavila za starešinu i zabita a nije se niko našao da te nagradi kako zaslužuješ. Evo ja ću, kad niko nije. Da znaš da ću te sabiti u zemlju da <u>od tebe ne bude senke na suncu ni koliko je ima od najmanje travke</u>. Ako za tri dana ne prestanu svaki kvar i šteta na radovima, ako mi ne uhvatiš onog ko ih čini i ne učutkaš sve ludačke glasove o vilama i o prestanku radova, nabiću te živa na kolac na najvišoj skeli, da te svet <u>gleda i od tebe strah hvata i pamet u glavu uzima</u>. Kunem ti se životom i verom kojom se ne kune lako. Danas je četvrtak, imaš vremena do nedelje. A sad <u>idi đavolu</u> koji te meni i poslao. Idi! Sikter!	Stammi a sentire, (1) <u>zucca vuota</u>, tu sei esperto di questi (2) <u>maiali</u>, conosci la loro lingua e le loro astuzie, eppure non sei in grado di trovare quel manigoldo che s'è messo in testa di danneggiare l'impresa del visir. (3) <u>Ciò dipende dal fatto chesei una canaglia come loro</u>, soltanto che c'è stata una (4) <u>canaglia</u> ancora peggiore di te che t'ha nominato capo, e nessuno ha saputo pagarti come meriti. Ma lo farò io, se non l'ha fatto nessun altro. Sappi che ti sbatterò per terrain modo che <u>di te non resti l'ombra che possiede il più piccolo filo d'erba</u>. Se entro tre giorni non cesserà ogni genere di guasti e di danni ai lavori, se non mi acciapperai il colpevole e non metterai a tacere tutte le folli chiacchiere sulle vile e sulla cessazione dei lavori, ti impalerò vivo sulla più alta impalcatura in modo che <u>la gente ti veda e, guardando te, si metta paura e si faccia venire il senno in testa</u>. Te lo giuro per la vita e per la fede, con un giuramento che non si fa alla leggera. Oggi è giovedì, hai tempo fino a domenica. E ora <u>vattene a quel diavolo</u> che t'ha fatto capitarmi tra i piedi. Vattene! <u>Via!</u>	Stammi a sentire, (1) <u>testa di rapa</u>, tu ci sai fare con questi (2) <u>mangiatori di maiali</u>, conosci la loro lingua e tutte le loro astuzie, ma sei incapace di trovare quel disgraziato che osa attaccare l'opera del visir. (3) <u>La realtà è chesei una canaglia come loro</u> e che c'è stato un (4) <u>imbecille</u> persino peggiore di te che ti ha nominato comandante dei soldati mentre non si è trovato ancora nessuno che ti dia ciò che meriti. Ma se non l'hanno fatto gli altri, lo farò io. Ti schiaccerò come una pulce e di te non resterà niente, nemmeno l'ombra di un filo d'erba. Se entro tre giorni i sabotaggi ai lavori non cesseranno, se non acciufferai il colpevole e non farai tacere le assurde voci sulle ninfe e sull'abbandono dei lavori, ti impalerò vivo sull'impalcatura più alta, così che tutti possano vederti e, guardandoti, impazzire di paura. Te lo giuro sulla mia vita e sulla mia fede e, credimi, non giuro mai invano. Oggi è giovedì, ti do tempo fino a domenica. Ora <u>vada al diavolo</u> chi ti ha messo sulla mia strada! Vattene, <u>fila via!</u>

U centru trećeg odlomka se nalaze direktne prijetnje koje karakteriše otvorena ne gativna neučtivost kojom se namjerno cilja da se dovede u pitanje negativni obraz primaoca poruke. Radi se o prijetnjama *(ja) ću te sabiti u zemlju i nabiću te*. Obje prijetnje su popraćene pojačivačima značenja u kojima se opisuje na čin na koji će prijetnje biti izvršene. Uz intenzifikatore, prijetnja nabijanjem na kolac je popraćena i direktnim spominjanjem perlokucijskog efekta, odnosno straha koji treba biti izazvan kod posmatrača te scene. Iako je upotrijebljen komisivni performativni glagol *kleti se*, govorni čin *kunem ti se životom i verom* također smatramo prijetnjom, a ne zakltevom, zbog konteksta u kojem se nalazi, odnosno zato što pojačava prethodne prijetnje. Odnosno, možemo ga preformulisati u *kunem ti se da ću ispuniti prijetnju*.

I ova prijetnja je popraćena naglašivačem u kojem je vjera upotrijebljena da naglasi iskrene namjere pošiljaoca poruke na načini zlo. Na italijanski jezik su prijetnje doslovno prevedene: *ti sbatterò, ti impalerò, te lo giuro* i *ti schiaccerrò, ti impalerò, te lo giuro*.

Pored prijetnji, odlomak karakteriše i upotreba pozitivne neučtivosti u što spadaju uvrede i tabu riječi. Kao uvrede smo mogli izdvojiti pojmove *šuplja glava* (1), *krmković* (2) i *rđa* (3 i 4). BM *šuplja glava* prevodi kao *zucca vuota* (bos. šuplja tikva) što je blago jače od originala budući da je osnovno značenje imenica *zucca* tikva. Taj zaključak pravdamo i upotrebom imenice *tikva* na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku sa pejorativnim značenjem *glava*. DB se odlučuje za frazemu *testa di rapa* (bos. doslovno glava od repe, prenesenotikvan, budala) koja je također približan prijevodni ekvivalent. Drugu uvredu, *krmković*, BM prevodi kao *maiali* (bos. svinje), a DB kao *mangiatori di maiali* (bos. jedači svinja). Iako oba prijevoda nose jasnu dozu uvrede, moramo napomenuti da sa pragmatičkog aspekta nemaju istu snagu kao original. Svinja kao životinja i svinjetina u ishrani i kao prehrambena namirnica, kao i okarakterisati osobu kao nekoga ko konzumira svinjsko meso nisu isti kulturološki tabu¹⁴ u Bosni i Hercegovini i Italiji gdje ideja konzumiranja svinjetine ne nosi notu uvrede na vjerskoj osnovi. Budući da svinjetina nije kulturološki tabu, etiketirati nekoga kao osobu koja konzumira svinjetinu ne nosi dozu *drugosti* ili nepripadanja istim kulturološkom krugu kao u bosanskohercegovačkom društvu.

Treću uvredu, *rđa*, BM na oba mjesta prevodi kao *canaglia* što je direktan ekvivalent originalu. DB na prvom mjestu također upotrebljava imenicu *canaglia*, dok na drugom odstupa i koristi *imbecille* (bos. imbecil, budala, idiot). Pretpostavljamo da je odstupila od originalnog značenja iz stilskih razloga. Zadnji dio odlomka koji ćemo prokomentarisati se odnosi na ekspletiv *idi đavolu* i na uzvik *sikter*. *Idi đavolu*, iako u suštini naredba, u praksi koristi vjerski tabu da ponizi primaoca poruke i da mu do znanja da nije poželjan. Na italijanskom jeziku je u oba prijevoda upotrijebljen direktni ekvivalent *diavolo*. Slučaj uzvika *sikter* je kompleksniji jer se radi o stilski markiranom turcizmu. Skok (1971: 233) *sikter* definiše kao uzvik turskog porijekla sa značenjem *napolje, marš, odlazi*. Također ističe da mu je porijeklo vulgarno, ali da ga savremeni govornici takvim ne osjete. BM nudi prijevod *via*, a DB *fila via* što jesu prijevodni ekvivalenti, međutim izgubljena je markiranost turcizma koju mogu osjećati nativni govornici u odnosu na *napolje, marš* ili *odlazi* koje Skok nudi kao nemarkirane varijante.

14 Za više detalja o prehrambenim tabuima pogledati Meyer-Rochow (2009).

Još ćemo prokomentarisati dva izolovana primjera. U prvom su sadržane dvije uvrede:

1. Kratki su dani. Sve kraći! Ah, kučkini sinovi, samo badava hleb jedete! (IA, 19)
2. Le giornate sono brevi. Sempre più brevi! Oh, figli di cagna, non sapete far altro che mangiare il pane a ufo! (BM, 38)
3. Le giornate sono brevi. Sempre più brevi! Ah, figli di cagna, sapete solo mangiare pane a ufo! (BM, 38)

Reći nekome da je *kučkin sin* slučaj je otvorene neučtivosti i predstavlja direktni napad na obraz sagovornika. Oba prevodioca upotrebljavaju italijanski izraz *figlio di cagna* koji je doslovni prijevodni ekvivalent. Izraz *badava hleb jesti* prevode sa *mangiare (il) pane a ufo* u kojem se gubi originalna nijansa budući da on znači *jesti besplatni hljeb* i ne označava istu uzaludnost kao *badava nešto raditi*.

Zadnji primjer koji komentarišemo sadrži uvredu na nacionalno-vjerskoj osnovi:

1. Sikter, vlaše! (IA, 33)
2. Via, Vlah! (BM, 64)
3. Piantala, spoco infedele! (DB, 620)

Dakle, BM ostavlja termin *vlah*, međutim u fusnoti daje objašnjenje: “termine turco spregiativo per i cristiani” (bos. turski pogrdni termin za hrišćane), dok DB adaptira uvredu koristeći *sporco infedele* (bos. prljavi nevjernik). Nesumnjivo je da su oba prevodioca nastojala prenijeti uvredljivi karakter termina *vlah*, BM objašnjenjem u fusnoti, a DB adaptacijom, međutim, za Italijana koji nije upoznat sa balkanskim historijsko-društvenim kontekstom, termin *vlah*¹⁵ vjerovatno ne nosi istu ilokucijsku i simboličku snagu uvrede koja je stoljećima ukorijenjena iz vjerskih i političkih razloga. Dakle, *sporco infedele* se sigurno interpretira kao uvreda, ali ozbiljnost i historijska dubina lekseme ostaju nedohvatljivi budući da nema kao metu jednu etničku ili vjersku grupu kao što je slučaj sa leksemom *vlah*. Nijedan prevodilac se nije odlučio za italijanski približni ekvivalent *Morlacco* ili *Valacco*.

¹⁵ Kovačec (2013) u raspravi o potencijalnom porijeklu i značenjima termina *vlah* na Balkanu i u južnoslavenskim jezicima ističe da taj termin u Bosni i Hercegovini muslimani i katolici koriste za pravoslavce, dok se u određenim dijelovima kontinentalne Hrvatske koristi kako bi označio osobu srpske nacionalnosti. Isto značenje daje i Skok (1971)

5. ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem smo željeli ispitati kako se manifestuju tradicionalne strategije (ne)učtivosti u Andrićevom romanu *Na Drini ćuprija* i dva italijanska prijevoda. Temeljni pristup analizi tekstova se sastojao od pragmatičke dimenzije prevođenja i pragmatičkim mogućnostima dvije lingvokulture. Prvo što moramo imati na umu prije nego izvedemo bilo kakve zaključke ovog istraživanja jeste da se radi o prigodnom uzorku odlomaka na kojima smo mogli ilustrovati određene pragmatičke pojave. Odnosno, budući da nismo analizirali niti cijeli niti veći korpus, ne možemo još uvijek tvrditi da su zaključci do kojih smo došli validni za sve potencijalne slučajeve.

Što se tiče istraživačkih pitanja koja smo postavili u *Uvodu*, možemo reći da postoje sličnosti u normama učtivosti u dvije uspoređene lingvokulture. Analiza odabranih odlomaka je pokazala da se strategije (ne)učtivosti u oba preivoda prenose doslovnim ekvivalentima te da nije prisutna adaptacija usmjerena prema italijanskom kulturološkom kontekstu. Dakle, prevodioci su vjerni izvorniku, ali je takav pristup ipak doveo do gubitka pragmatičke snage u ciljanom jeziku jer se u prijevodu djelimično gube emocionalni i društveni utjecaj, to jeste ilokucijski potencijal, originalnog teksta. To je pogotovo uočljivo u slučajevima upotrebe kulturološki ili historijski zasnovanih mehanizama neučtivosti kao što su stereotipi, tabui ili uvrede na nacionalnoj osnovi. Jasno je da značenje leksema kao što su *krmković*, *vlah* ili uzvik *sikter* prevazilazi isključivo semantiku i da čine sastavni dio kulturološkog prtljaga izvornog govornika koji je nemoguće prenijeti u drugu kulturu, a da se njihova ilokucijska snaga ne izgubi. Jedan od načina na koji su prevodioci pokušali prevazići taj problem je doslovno prenošenje izraza uz objašnjenje u fusnoti, kao što je uradio Meriggi, ili kulturološka adaptacija kao što je slučaj u prevodu koji potpisuje Badnjević. Ove strategije, ipak, ne uspijevaju prenijeti sve emocionalne, sociolinguističke i simboličke slojeve originala na osnovu čega možemo zaključiti da doslovno prevođenje strategija (ne)učtivosti ne mora dovesti do pragmatičke ekvivalencije. Međutim, kada je u pitanju prevod samih govornih činova, prevodioci vjerno prenose direktne naredbe, indirektne i direktne prijetnje što je bilo i očekivano kada se uzme u obzir generalna sličnost normi (ne)učtivosti u dvije tretirane kulture.

S obzirom da se radi o prigodnom uzorku, moramo skrenuti pažnju na činjenicu da se radi o statistički nerelevantnim podacima. Kako bismo produbili komparativna istraživanja normi učtivosti, predlažemo analizu cijelog korpusa, ali i produbljivanje istraživanja na širem sociološkom planu. Prvenstveno imamo na umu preciznije utvrđivanje emocionalnih reakcija izvornih govornika oba jezika na određene manifestacije neučtivosti. To možemo postići kvalitativnim istraživanjima kroz paralelne fokus

grupe nativnih italijanskih i bosanskih govornika kao i kvantitativnim istraživanjima čiji bi sastavni dio bilo popunjavanje upitnika sa Likertovom ljestvicom kojima bismo mogli ispitati korelaciju između emocionalnih stavova i lingvističkih manifestacija (ne)učtivosti. Također je potrebno uzeti u obzir i razlike u normama i standardima učtivosti između četrdesetih godina XX stoljeća kada Andrić piše roman (pa čak i stoljeća tokom kojih smiješta radnju), šezdesetih kada nastaje prvi prijevod i ranih dvijehiljaditih od kada datira drugi. Konačno, tako dobijene rezultate možemo usporediti sa rezultatima iz pisanog korpusa i drugih korpusa govornog jezika.

IZVORI

1. Andrić, Ivo (1960), *Il ponte sulla Drina* (preveo Bruno Meriggi), Mondadori, Milano
2. Andrić, Ivo (2001), *Il ponte sulla Drina* (prevela Dunja Badnjević), Mondadori, Milano
3. Andrić, Ivo (2011), *Na Drini ćuprija*, Sezam Books, Zrenjanin

LITERATURA

1. Alfonzetti, Giovanna (2017), *Questioni di (s)cortesia: complimenti e insulti*, Edizioni Sinestesie, Avellino
2. Ardi, Havid et al. (2018), "The Impact of Translation Technique on Politeness Strategies in Giving Advice", *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 166, 483-488.
3. Austin, John L. (1962), *How to Do Things with Words*, Oxford University Press, Oxford
4. Avirović, Ljiljana (2003), "Il ponte di Andrić collega uomini e cose: Sulla traduzione di Ivo Andrić in Italia", *Comunicare, letteratura - lingue*, 3, 376-388.
5. Bakšić, Sabina (2012), *Strategije učtivosti u turskom jeziku*, Univerzitet u Sarajevu - Filozofski fakultet, Sarajevo
6. Bertucelli Papi, Marcella (2010), "Cortesia, linguaggio della", *Enciclopedia dell'italiano*. Dostupno na: [http://www.treccani.it/enciclopedia/linguaggio-della-core-tesia_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/linguaggio-della-core-tesia_(Enciclopedia-dell'Italiano)/) (konsultovano 20. 6. 2020)
7. Bevanda, Damir (2008), "Etničke predrasude kao uzročnik teških oblika narušavanja sigurnosti (stanje u Bosni i Hercegovini)", *Kriminalističke teme*, 1-2, 283-297.

8. Blum-Kulka, Shoshana (1989), "Playing it Safe: The Role of Conventionality in Indirectness", u: Juliane House, Gabriele Kasper (eds.), *Cross-cultural Pragmatics: Requests and Apologies*, Ablex Publishing, Norwood, 37-30.
9. Bulat, Nenad (1995), "Dimenzije stereotipova i predrasuda u odnosu na raseljene osobe i izbjeglice iz Bosne i Hercegovine", *Migracijske i etničke teme* 11(2), 151-171.
10. Brown, Penelope, Stephen Levinson (1987), *Politeness: Some Universals in Language Use*, Cambridge University Press, Cambridge
11. Chen, Rong (2024), *Diachrony, Variation, and Universals in Politeness Theory*, Cambridge University Press, Cambridge
12. Culpeper, Jonathan (1996), "Towards an anatomy of impoliteness", *Journal of Pragmatics*, 25(3), 349-67.
13. Culpeper, Jonathan (2011), *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, Cambridge University Press, Cambridge
14. Ćoralić, Zrinka, Adna Smajlović (2013), "O njemačkim tuđicama u književnom tekstu Ive Andrića Na Drini ćuprija", u: Tošović, Branko (ur.), *Andrićeva ćuprija / Andrićs Brücke*, tom 6, Beogradska knjiga - Svet knjige - Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität - Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Beograd / Graz / Banja Luka, 755-769.
15. Đuliman, Selma (2016), "Strategije učtivosti na primjeru drame *To Alije Isakovića*", *Društvene i humanističke studije*, 1(1), 49-60.
16. Eelen, Gino (2001), *A Critique of Politeness Theories*, St. Jerome, Manchester
17. Frescura, Marina (1997), "Strategie di rifiuto in italiano: uno studio etnografico", *Linguistics and Pedagogy*, 74(4), 542-559.
18. Goffman, Erving (1955), "On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction", *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 18, 213-231.
19. Goffman, Erving (1982), *Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior*, Pantheon Books, New York
20. Hickey, Leo, (ed.) (1998), *The Pragmatics of Translation*, Mouton de Gruyter, Berlin
21. House, Juliane (1998), "Politeness and Translation", u: Leo Hickey (ur.), *The Pragmatics of Translation*, Mouton de Gruyter, Berlin, 54-71.
22. House, Juliane, Gabriele Kasper (1987), "Interlanguage pragmatics: Requesting in a foreign language", u: Wolfgang Lörcher, Rainer Schulze (eds.),

- Perspectives on Language in Performance*, Gunther Narr Verlag, Tübingen, 1250-1288.
23. Ide, Sachiko (1989), "Formal forms and discernment: two neglected aspects of linguistic politeness", *Multilingua*, 8(2/3), 223-248.
 24. Jurišić, Šimun (1981), "Talijanske teme Ive Andrića", u: *Delo Ive Andrića u kontekstu evropske književnosti i kulture*, Zadužbina Ive Andrića, Beograd, 689-697.
 25. Kádár, Daniel, Gudrun Held, Annick Paternoster (2023), "Introduction: Politeness in and across Historical Europe", *Journal of Historical Pragmatics*, 24, 1-15.
 26. Kerla, Nerma (2022), "Analisi dei turchismi utilizzati nel paragone nel romanzo di Meša Selimović *Derviš i smrt* e la loro traduzione italiana", *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, 25, 171-196.
 27. Kerla, Nerma (2023), "O prevođenju nekih kulturno specifičnih elemenata orijentalnog porijekla u italijanskim prevodima Andrićevog romana *Na Drini ćuprija*", *Društvene i humanističke studije*, 3(24), 173-192.
 28. Kovačec, August (2013), "Denumirea 'vlah' în unele limbi slave meridionale", *Fonetica si dialectologie*, 32, 77-85.
 29. Lalić, Ana (2020), "La realizzazione degli atti linguistici nei testamenti medievali", *Italica Belgradensia*, 1, 53-70.
 30. Lalić, Ana (2021), "Usvajanje lingvističkih markera učivosti: Analiza govornog čina zahtjeva i odbijanja", *Pismo*, 19, 44-62.
 31. Lalić, Ana (2022), "L'acquisizione dell'abilità pragmatica nell'età prescolare: Analisi dei marcatori linguistici di cortesia in serbo e in italiano", u: Snežana Gudurić i Jovana Marković (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 10, Filozofski fakultet u Novom Sadu, 327-339.
 32. Lyubymova, Svitlana, Nadezhda Tomasevich, Olena Mardarenko (2018), "On Lacunarity in Translation of Culture Specific Concepts", *Transletters: International Journal of Translation and Interpreting*, 1, 65-78.
 33. Matešić, Mihaela, Danijela Marot Kiš (2015), "Pragmatika gramatičkih oblika: Morfološka i sintaktička sredstva kao načini za iskazivanje uljudnosti", *Fulminensia*, 27(2), 103-116.
 34. Meyer-Rochow, Victor Brenno (2009), "Food taboos: their origins and purposes", *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 5, 1-10.
 35. Mijajlović, Ana (2017), "Forme učivosti u programskom konceptu savremene nastave srpskog jezika", *Philologia Mediana*, 9, 529-547

36. Milosavljević, Bojana (2007), *Forme učivosti u srpskom jeziku*, Učiteljski fakultet, Beograd
37. Mitrović, Marija (2025), *Andrić i Italija*, Akademska knjiga, Novi Sad
38. Okuka, Miloš (2021), *Od magije do podviga: Ivo Andrić na njemačkom*, Andrićev institut, Andrićgrad-Višegrad
39. Panić Kavgić, Olga (2019), *Učivost pri neslaganju i slaganju u engleskom i srpskom jeziku*, Filozofski fakultet, Novi Sad
40. Poletan, Tamara (2016), "Problematika prevođenja turcizama na slovenački jezik na primeru romana *Na Drini ćuprija*", *Slovenika*, II, 75–89.
41. Searle, John R. (1969), *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge University Press, Cambridge
42. Searle, John R. (1976), "A Classification of Illocutionary Acts", *Language in Society* 5, 1–23.
43. Searle, John R. (1979), *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*, Cambridge University Press, Cambridge
44. Sidiropoulou, Maria (2021), *Understanding Im/politeness Through Translation. The English-Greek Paradigm*, Springer Nature, Berlin
45. Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
46. Stojanović, Ana (2020), "Significanti intraducibili nella traduzione del romanzo storico *Il ponte sulla Drina* di Ivo Andrić", *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturu*, 12(13), 9–28.
47. Tošović, Branko (ur.) (2013), *Andrićeva ćuprija / Andrićs Brücke*, tom 6, Beogradska knjiga - Svet knjige - Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität - Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, Beograd / Graz / Banja Luka
48. Watts, Richard J. (2003), *Politeness*, Cambridge University Press, Cambridge
49. Wierzbicka, Anna (1991), *Cross-cultural pragmatics: The semantics of human interaction*, Mouton de Gruyter, Berlin
50. Wierzbicka, Anna (1997), *Understanding Cultures Through Their Key Words*, Oxford University Press, Oxford
51. Zadužbina Ive Andrića, <https://www.ivoandric.org.rs> (konsultovano 1. 8. 2025)

SIKTER/VIA/PIANTALA: COMPARATIVE ANALYSIS OF TRADITIONAL (IM)POLITENESS STRATEGIES IN THE ORIGINAL AND IN THE ITALIAN TRANSLATIONS OF THE NOVEL *THE BRIDGE ON THE DRINA*

Summary

The focus of this paper is on pragmatic aspects of translation, specifically the possibility of transferring politeness norms from one language and culture to another. For the research corpus, we have chosen Andrić's novel *Na Drini ćuprija* (eng. *The Bridge on the Drina*) and translations in the Italian language by Bruno Meriggi (1960) and Dunja Badnjević (2001). Using this selected corpus, we aim to investigate the translation strategies employed for politeness. The process itself is complex, as politeness, politeness norms, and strategies for the modulation of speech acts differ from one culture to another, meaning that a linguistic phenomenon considered (im)polite in the source text may not have the same effect in the target language. Therefore, if a translator does not want to lose the essence of the text, they must take into account the cultural and social norms of the language. To determine the translation strategies used, we analyzed a convenience sample of passages from the original and the two translations containing speech acts of orders, insults, and threats. The modulation of these acts is analyzed within the framework of traditional politeness theory (Brown & Levinson 1987). The research shows that politeness norms are most often translated literally, and rarely adapted. Such procedures lead to a loss of intensity in the illocutionary force of speech acts in cases where culturally marked strategies of (im)politeness are used.

Keywords: traditional politeness framework; (im)politeness strategies; modulation of speech acts; adaptation; pragmatic aspects of translation

Adresa autorice
Author's address

Ana Lalić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
ana.lalic@gmail.com